

МУСУЛЬМАНИ УКРАЇНИ В ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ РЕАЛІЯХ СВІТСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Одним з основоположних міжнародних актів сучасності, в якому дається визначення індивідуальних прав і свобод, є Загальна декларація прав людини (Universal Declaration of Human Rights). Незважаючи на її рекомендаційний характер, принцип неухильної реалізації положень ЗДПЛ знаходить своє місце в конституціях більшості сучасних демократичних держав світу¹. Так, основні засади ЗДПЛ щодо обсягу прав і свобод людини і громадянина відображені у Розділі II Конституції України, яка гарантує кожному право на свободу і особисту недоторканність; право на свободу думки і слова; на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право на свободу світогляду і віросповідання (включаючи свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої); право безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність; право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації; право брати участь в управлінні державними справами (тобто обирати і бути обраним до органів державної влади) тощо. Однією з конституційних засад Української держави є принцип світськості, згідно з яким “церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від

¹ На основі Загальної декларації прав людини був розроблений Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (The International Covenant on Civil and Political Rights, 1966 р., набув чинності з 1976 р.), який, з-поміж іншого, гарантує кожній людині право на життя, а також на свободу слова, свободу віросповідання та зібрань, виборче право і справедливий суд. Пакт має силу міжнародного договору і обов'язковий до виконання всіма державами, що до нього приєдналися. Статті Пакту (у тому числі ст. 25, що встановлює право громадян брати участь у веденні державних справ; голосувати і бути обраним на справжніх, періодичних виборах, які проводяться на основі загального рівного виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують свободу волевиявлення виборців; право на допуск до державної служби) містять положення, аналогічні тим нормам, які спочатку були сформульовані у ЗДПЛ, розвивають і конкретизують їх у дусі цього документа.

церкви; жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова; ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань” (ст. 35 Конституції України).

Універсальне значення положень, викладених у тексті ЗДПЛ, як і правомірність самого документа, оскаржуються представниками консервативних мусульманських політичних кіл, а також деякими ідеологами ісламу на тій підставі, що Декларація за своїм духом і буквою є продуктом секулярної правосвідомості, сформованої, в свою чергу, під впливом іудейсько-християнської релігійно-правової традиції, – і саме тому, на їхнє переконання, цей документ не здатен врахувати особливий підхід до проблеми прав і свобод людини, що побутує в мусульманському суспільстві. Мусульманські критики вважають, що автори ЗДПЛ виходять з інтересів індивіда, ставлячи індивідуальні права і свободи вище інтересів колективу, що геть не властиво мусульманській етиці та чинить деструктивний вплив на іслам і громаду мусульман. Ісламська концепція прав людини, на їхню думку, повинна виходити з примату суспільних інтересів і визначати індивідуальні права і свободи таким чином, аби не вступати при цьому в суперечність з інтересами *умми*² (ісламу, ісламської держави). На нашу думку, мусульманська критика ЗДПЛ не зважає на той важливий факт, що принцип універсальності прав людини, покладений в основу Декларації, аж ніяк не означає зобов'язання неодмінно узгодити між собою різноманітні концепції прав людини, в тому числі ті, які виникли в рамках релігійних традицій, і сформулювати якийсь “компромісний” або “неконфліктний” варіант. Автори ЗДПЛ виходили з того, що, не дивлячись на побутування різних світоглядних установок, які закладаються суспільством, та існуючі традиції, культури і віровчення, природа людини як такої (її фундаментальні потреби) універсальна, і, отже, можна вирізнити певну сукупність прав і свобод, які невід'ємні від людської сутності, притаманні людині від народження, а не надані їй, і, виходячи з гуманістичних міркувань, повинні бути гарантовані кожному, незалежно від його расової,

² *Умма* – араб. “громада”, “нація”; вживається на позначення всіх мусульман світу як спільності людей, об'єднаних ісламом. У деяких випадках може означати певну громаду мусульман, виокремлену за географічною або національною ознакою.

статевої, національної, релігійної, мовної чи будь-якої іншої приналежності, ідеологічних і політичних переконань, соціального походження, майнового становища тощо. Таким чином, ЗДПЛ – це намагання усвідомити універсальність прав і свобод людини поза обмеженнями, накладеними релігійними та конфесійними чинниками, у чому, власне, і полягає універсальність і унікальність цього міжнародно-правового акту.

Спроби винайти свій, альтернативний ЗДПЛ, документ, який враховував би “культурні особливості” мусульманських країн і, водночас, відповідав би критерію універсальності, робилися в мусульманському світі неодноразово. На сьогодні відомі два діючі міжнародно-правові документи, в яких фундаментальні права і свободи людини тою чи іншою мірою осмислені, виходячи з принципів мусульманської етики, на основі або в дусі норм мусульманського права: це “Каїрська декларація прав людини в ісламі” (*І’лан ал-Кахіра хаула хукук ал-інсан фі-л-іслам* – 1990 р.), прийнята Організацією ісламського співробітництва, і “Арабська хартія прав людини” (*ал-Місак ал-‘арабі лі-хукук ал-інсан* – 2004 р.), ухвалена Лігою арабських держав. Незважаючи на те, що прообразом обох документів послужила ЗДПЛ, “Каїрська декларація” і “Арабська хартія” не можуть претендувати на універсальність, оскільки, як це впливає з їхніх найменувань, вони не виходять за межі своїх конфесійних і національних рамок³.

³ “Каїрська декларація прав людини в ісламі” має яскраво виражений теоцентричний характер (“іслам – релігія первозданної чистоти” – ст. 10 КДПЛ), оскільки розглядає Бога як єдине джерело прав і свобод людей, а норми шаріату позиціонує вище будь-яких інших норм, що регулюють суспільні відносини (“всі права і свободи, викладені в цій Декларації, регулюються ісламським шаріатом” – ст. 24 КДПЛ). Порівняльний аналіз текстів ЗДПЛ і “Каїрської декларації” дозволяє дійти висновку, що в документі, прийнятому на основі “мусульманських цінностей”, права і свободи людини істотно звужені. Так, у ньому, наприклад, не передбачено право людини самостійно вибирати і змінювати віросповідання (свобода совісті), відсутня заборона на застосування жорстоких і нелюдських форм покарання. Політичні свободи людини зазнали обмеження за рахунок права на створення організацій, які переслідують політичну мету, і участь у політичному процесі. Поряд із цим, у “Каїрській декларації” геть відсутня згадка про механізми здійснення народовладдя – зокрема, про виборні органи влади та загальні вибори.

Мусульманська критика самої ЗДПЛ, а також принципів, нею обстоюваних, є не стільки проявом “культурних особливостей” народів, що традиційно сповідують іслам, скільки свідченням конфлікту двох різних ціннісних орієнтирів, що задаються ліберальною *світською* правосвідомістю з одного боку, і *релігійною* правосвідомістю – з другого. Нормативні акти, ухвалені міжнародними організаціями та органами влади світських держав, тобто людьми, з точки зору віруючої людини не мають найвищої, абсолютної, санкції, отже можуть вважатися необов’язковими до виконання, на відміну від “законів”, які становлять невід’ємну частину авторитетної релігійної традиції. Здійснення громадянином, котрий сповідує іслам (або іншу релігію), своїх конституційних прав і обов’язків в умовах секулярної або нерелігійної держави вступає у певне протиріччя з його світоглядними імперативами. У такому разі сама держава, а також механізми контролю, переконання і примусу, через які вона себе реалізує, також можуть сприйматися віруючою людиною як недостатньо авторитетні, недружні і навіть ворожі в тому випадку, якщо вони вступають у непереборне протиріччя з установками її релігійної свідомості. У сучасній мусульманській думці широко представлена ідея про чужість мусульманському суспільству принципів світськості і світської моделі державної влади. Її прихильники вважають, що саме поняття секулярної держави є продуктом західної культури, реалізацією чужої для ісламу новозавітної тези “Кесарю – кесареве, а Богу – Богове” (або, як варіант, – августинівської тези про співіснування “Града земного” – *civitas terrena* і “Града Божого” – *civitas Dei*), і на якомусь історичному етапі, ситуативно принципи світської влади були запозичені мусульманським світом або нав’язані йому, але з часом показали свою повну нерелевантність. Найбільш радикальні мусульманські критики секуляризму іменують прибічників світської держави ворогами ісламу поряд із атеїстами,

“Арабська хартія про права людини”, на відміну від “Каїрської декларації”, не апелює до ісламу і його цінностей безпосередньо, текст Хартії за стилем, духом і змістом набагато ближчий до ЗДПЛ (ст. 30 АХПЛ встановлює “право на свободу думки, совісті та релігії”), хоча і тут ми знаходимо кілька відсилань до особливої ролі “ісламської релігії” та “ісламського шаріату” (Преамбула, ст. 3 АХПЛ), що ставить під сумнів позаконфесійний характер цього документа.

“лицемірами” (*мунафікун*⁴) і “віровідступниками” (*муртаддун*⁵), вбачають у поширенні ідей світськості підступність певних злих сил, налаштованих вороже до ісламу і мусульман (сіонізм, “американський неоімперіалізм”, транснаціональний капітал, глобальні фінансові інститути тощо), і навіть ототожнюють секуляризм з язичництвом (мусульманин буцімто не може існувати у секулярному середовищі і мусить покинути його, здійснивши “переселення” – *хіджру*, так само, як перші мусульмани на чолі з пророком Мухаммадом залишили язичницьку Мекку), вважаючи при цьому, що єдиною моделлю організації політичної влади, котра усуває всі можливі суперечності між ісламом і державними інститутами, є теократична ісламська держава, яка б відтворювала собою традицію і практику ідеального правління пророка Мухаммада.

Водночас, варто зауважити, що в сучасному мусульманському дискурсі на цю тему зустрічаються і протилежні уявлення: зокрема зазначається, що принципи світськості при здійсненні державної влади були відомі мусульманам ще задовго до появи секулярних тенденцій у суспільному житті Європи (Заходу), і вони не такі чужі для мусульманського світу, як це може здаватися на перший погляд. Так, фактичне переродження держави мусульман із теократії часів пророка Мухаммада в світську монархію почалося ще від часів династії Омеййадів і відбувалося всупереч основам державного правління, закладеним Посланником, а держави Аббасидів і наступних династій не можна вважати теократичними в повному розумінні цього слова, оскільки в них “не держава підпорядковувалася законам Аллаха, а, навпаки, закони Аллаха були поставлені в залежність від правлячої династії”⁶.

Повноцінна реалізація прав і свобод віруючих можлива в умовах світської держави при демократичному укладі суспільного життя. При цьому, необхідно підкреслити, що до самої демократії в мусульманських колах сформувалося двояке ставлення: з одного боку вона, так само, як ідеї світськості, вважається продуктом західної цивілізації, різновидом релігії, яка складає конкуренцію

⁴ *Мунафікун*, мн. від араб. *мунафік* “лицемір” – особа, котра вдає із себе мусульманина, однак насправді є ворогом ісламу.

⁵ *Муртаддун*, мн. від араб. – *муртадд* “[віро]відступник” – особа, котра зреклася ісламу.

⁶ Айдын Али-заде. Отношение ислама...

ісламу, і навіть ототожнюється із *ширком*⁷. З іншого – серед мусульман поширені уявлення про те, що іслам – це віровчення, яке дозволяє побудувати суспільство соціальної справедливості, в якому можуть бути реалізовані принципи народовладдя, тобто демократії в буквальному розумінні цього слова. Гостра критика демократії як форми державно-політичного устрою суспільства особливо притаманна тим мусульманським ідеологам, які стоять на позиціях теократичної держави: на їхнє переконання, власне інститути демократії як такі – загальні вибори, представницькі органи влади, громадянське суспільство і т. ін. – суперечать ідеї ісламської держави, оскільки за демократичного державного устрою люди, наділені владою собі подібними, ухвалюють закони на вимогу інших людей, керованих своїми бажаннями, і ці “людські” закони можуть вступати в конфлікт із “законом”, встановленим Аллахом.

Разом із цим, на думку інших мусульманських учених, ісламська теорія держави і права виробила свої механізми реалізації народовладдя, котрі за принципами формування й ідеологією функціонування практично тотожні або аналогічні тим, що представлені в сучасних нерелігійних демократіях: обрання лідера мусульманської громади з-поміж найбільш достойних мусульман; контроль за діяльністю очільника громади з боку експертного органу мусульманських юристів; усунення від влади лідера мусульман у разі наявності волі більшості і відповідного висновку юристів; колективні представницькі органи управління мусульманською громадою з дорадчою функцією – *шура*⁸, *маджліс*⁹ – тощо. Таким чином, виявляється, що принципи демократії

⁷ *Ширк* – від араб. “бути співучасником”; будь-яке віровчення або система поглядів, що допускають існування інших об’єктів поклоніння, окрім єдиного Господа (Аллаха).

⁸ *Шура* – араб. “рада”, “нарада”. Орган, що представляє інтереси громади мусульман у стосунках з очільником мусульманської держави. У мусульманських державах це слово може вживатися у назвах органів влади, що виконують дорадчу функцію під час опрацювання й ухвалення державних рішень.

⁹ *Маджліс* – араб. “засідання”, “збори”, “рада”, “асамблея”. У низці сучасних мусульманських держав це слово застосовується для найменування колективних органів законодавчої й виконавчої влади.

(народовладдя) не суперечать у цій частині духові мусульманської політико-правової доктрини, тоді як закладені в ісламі ідеї суспільної справедливості і “загального блага” можуть бути реалізовані через механізми держави, що неухильно дотримується демократичних цінностей.

Певною мірою компромісним варіантом усунення колізії, що виникає в галузі права та юстиції між принципами секулярної держави і світоглядними установками віруючого громадянина, є спроби узгодити державне законодавство з деякими нормами шариату, що робляться в деяких країнах, де більшість населення або значна його частка сповідує іслам, (цей процес отримав найменування “шаріатизація” – shariatization: the adoption of, or conversion to, Sharia law¹⁰). Таким чином деякі норми релігійного права, будучи включеними, після відповідної адаптації, у державну систему законодавства, надають останній певний ступінь авторитетності в очах віруючої людини і, в свою чергу, з точки зору самої світської держави, стають невід’ємною частиною національного законодавства. Конвергенція державного законодавства з нормами шариату сприймається ініціаторами цього процесу як спосіб “гармонізації суспільних відносин” у сфері права, хоча викликає цілу низку закономірних питань як теоретичного, так і практичного характеру і, на думку критиків, свідчить не стільки про “повернення релігії в публічний простір”, скільки про зростаючу десекуляризацію суспільної свідомості та навіть клерикалізацію держави. Очевидно, що говорити про шаріатизацію (ісламізацію) національного законодавства можна лише в тому випадку, якщо держава, в якій розгортається такий процес, від початку де-юре є світською, і релігійне право в ній не є джерелом національного законодавства¹¹. Практика показує, що якщо в тих країнах, де му-

¹⁰ Термін з’явився в 1990-х, і, вірогідно, вперше зустрічається в роботі Олів’є Руа (Olivier Roy) “Провал політичного ісламу” (The Failure of Political Islam, 1992 франц., 1994 англ.) [Olivier Roy. The Failure of Political Islam. Cambridge, Massachusetts. P. 30].

¹¹ Критерії світськості держави досить розмиті і загалом зводяться до дотримання принципу відокремлення релігії і релігійних інститутів від держави, а також не впливання релігійного права на національне законодавство. Дослідники виділяють кілька типів світських держав залежно від ступеня ізольованості держави і релігії один від одного або

сультимани становлять переважну більшість населення, така конвергенція сприймається суспільством відносно безболісно (хоча, як свідчить досвід Туреччини, навіть у таких випадках вона може спричинити значний суспільно-політичний резонанс), у країнах, де мусульмани становлять конфесійну меншість, нехай автохтонну і вельми істотну, ідея шаріатизації державного законодавства сприймається геть не однозначно. У цьому зв'язку особливо показова широка дискусія, що розгорнулася в Російській Федерації з приводу доцільності, перспектив і шляхів конвергенції російського законодавства з нормами мусульманського права, в ході якої позначилися дві крайні позиції: від неприйняття шаріатизації в будь-яких, навіть найлегших формах, як явища, що становить загрозу світським засадам Російської держави, до повної підтримки цього процесу, що нібито свідчить про “ісламський ренесанс” в РФ, а також про відмову сучасної Росії від дискримінаційної політики СРСР щодо мусульман¹².

ступеня співпраці та взаємодії між державою і релігією. На наш погляд, до світських можуть належати ті держави, в основному законі яких недвозначно проголошені принципи світськості, “нерелігійності” та/або встановлюється відокремлення релігії (релігійних об'єднань, релігійних культів) від держави, а також відсутні будь-які згадки про особливий (державний, офіційний та інший) статус якогось із віровчень чи релігії взагалі (наприклад, що “державна заснована на вірі в єдиного Бога”, Конституція Індонезії, ст. 29). Цим критеріям, наприклад, відповідають лише деякі держави, в яких більше 50 % населення становлять мусульмани (всього таких держав налічується близько 50), – це Турецька Республіка, Албанія, всі пострадянські держави з переважно мусульманським населенням, а також деякі держави Африки, які при формуванні свого національного законодавства сприйняли принципи лаїцизму, перебуваючи під впливом французької правової традиції (більшість із цих країн входили до складу Французької Західної Африки). Окремо від цих двох груп постає Ліван, конституція якого хоча й не проголошує державу світською, проте і не надає перевагу жодному з віровчень, встановлюючи конфесійний принцип розподілу влади, ба більше – запроваджує в якості прямої конституційної норми (sic!) дотримання положень ЗДПЛ, включно зі свободою совісті.

¹² Прихильники шаріатизації в Росії часто апелюють до права Російської імперії, справедливо відзначаючи, що до 1917 р. в ній допускалося застосування норм шаріату (і адату) для врегулювання широкого

Україна належить до світських країн, у яких мусульмани становлять суттєву міноритарну групу (близько 0,9 % населення¹³). При цьому переважна більшість українських мусульман являють собою автохтонну етнічну меншість (кримські татари), представники якої проживають компактно на території Автономної Республіки Крим, а також у прилеглих до неї районах Херсонської та Запорізької областей. Відповідно до оцінок на підставі даних про етнічний склад населення України, отриманих під час Всеукраїнського перепису 2001 р., чисельність мусульман, що постійно мешкають в Україні, становить близько 436 тис. чоловік¹⁴.

кола цивільних, сімейних та інших правовідносин між особами, котрі сповідують іслам, – виняток становила лише сфера кримінального права. При цьому, однак, не враховується той факт, що Російська імперія не являла собою світську державу – Російська православна церква в ній, по суті, грала роль одного з органів державної влади, а православ'я слугувало наріжним каменем державної ідеології, тоді як в РФ принцип відділення релігійних об'єднань від держави закріплений в тексті Конституції (ст. 14 Конституції РФ). Як відомо, в РФ накопичено певний досвід шариатизації національного законодавства деякими її суб'єктами (Чечня, Дагестан, Інгушетія). Найбільш радикальних форм цей процес набув у Чечні, за часів існування Чеченської Республіки Ічкерія (1991–2000 рр.), де шариатизація розпочалася із запровадження шариатських судів, які згодом повністю замінили собою світську судову систему, і зрештою торкнулася навіть кримінального та деліктного права. Шариатизація законодавства з ініціативи окремих суб'єктів федерації, що мала місце у 1990-х рр., сьогодні на офіційному рівні визнається в РФ волонтаристською, а досвід її проведення в цілому оцінюється суто негативно. Докладно про перспективи шариатизації національного законодавства в РФ див.: [Сюкияйнен Л.].

¹³ Ця кількість значно нижча порівняно з часткою мусульманського населення у більшості держав Західної Європи: Франція – 7,5–8 %; Німеччина – 5–6 %; Бельгія – 6 %; Австрія – 5,7 %; Швейцарія – 5,7 %; Нідерланди – 5,5 %; Велика Британія – 4,6–5 %; Швеція – 4,9–5 %; Греція – 4,7 %; Данія – 4,1 %; Італія – 2,6–4 %; Норвегія – 3 %; Іспанія – 2–2,3 %), – утім суттєво вища за показники країн Центральної Європи, що межують з Україною: Польща – 0,1 %, Угорщина – 0,1 %, Словаччина – 0,1 %, Білорусь 0,2 %, Румунія – 0,3 %, Молдова – 0,5 %, [Muslims in Europe...; Islam in Europe...; Europe Muslim Population...].

¹⁴ Близько 456 тис. осіб за даними 2009 р., відповідно до: <http://www.pewforum.org/2009/10/07/mapping-the-global-muslim-population14/>

Українські мусульмани представляють близько 40 етнічних груп, які традиційно сповідують іслам. Абсолютна більшість із них – до 250 тис. – кримські татари. Друга за чисельністю група мусульманського населення представлена волзько-уральськими татарами – їх в Україні нараховується близько 73 тис. Більшість із них мешкають в Донецькій області, а також на території АРК, Луганської та Херсонської областей. Азербайджанці становлять третю за чисельністю етнічну групу мусульман – їх в Україні близько 45 тис. Здебільшого вони проживають на сході країни – в Донецькій, Харківській і Дніпропетровській областях. В Україні живуть також представники інших етнічних груп, що сповідують іслам, переважно тюркського походження – узбеки (12,4 тис.), турки (8,8 тис.), казахи (5,5 тис.), башкири (4,3 тис.), туркмени (3,7 тис.). 3-поміж мусульман нетюркського походження найбільш чисельну групу в Україні становлять араби – 6,6 тис. Більшість із них проживають у Києві та великих регіональних центрах – в Одесі, Харкові, Дніпропетровську, Донецьку, Запоріжжі, Сімферополі, Луганську й Вінниці. Серед українських арабів переважають вихідці з Палестини, Йорданії та Лівану. Помітним феноменом останнього десятиліття в Україні стали так звані “нові мусульмани”, етнічні слов’яни (українці і росіяни), котрі, керуючись особистими переконаннями і/або через певні життєві обставини (наприклад, шлюб із мусульманином), прийняли іслам – їхня чисельність порівняно незначна – за деякими оцінками становить декілька тисяч осіб, проте має стійку тенденцію до зростання. У середовищі “нових мусульман” відзначаються тенденції до самоорганізації та інституалізації, з’являються свої інформаційні ресурси, що свідчить про процес осмислення ними власної іншості по відношенню до мусульман із решти етнічних груп¹⁵.

Таким чином, українські мусульмани становлять доволі чисельну, потенційно впливову і соціально активну групу громадян, права і свободи котрих гарантовані конституцією й іншими законодавчими актами України. Питання, що постають у зв’язку з необхідністю узгодження інтересів Української держави, її світського характеру з одного боку, і специфічних імперативів, притаманних релігійній свідомості тих громадян України, котрі

¹⁵ <http://slavic-islam.info/uk/>

сповідують іслам, з другого боку, різною мірою присутні в політико-правовому, ідеологічному й доктринальному дискурсі українських мусульман. Діаметрально протилежні підходи в оцінці інститутів демократії і світських принципів організації держави, а також ступеня їхньої сумісності з доктринальними установками, що домінують в ісламі і поширені в певних мусульманських колах, знаходять своє відображення в матеріалах, представлених на інформаційних ресурсах українських мусульманських організацій, й умовно можуть означатися як “інтегралістський” та “ізоляціоністський”. Прибічники обох підходів, обґрунтовуючи правильність своїх міркувань, вибудовують традиційну для будь-якого мусульманського публічного дискурсу систему аргументів, апелюючи передусім до коранічного тексту, традиції (*сунни*) пророка Мухаммада, котра апіорі вважається праведною і сприймається як взірець для наслідування, а також практики володарювання перших чотирьох, т. зв. “праведних”, халіфів.

Прихильники *інтегралістського підходу* зауважують, що оскільки іслам не забороняє мусульманам жити за межами мусульманського світу – за деякими оцінками близько однієї третини правовірних мешкають у немусульманських країнах і становлять там конфесійну меншість, – вони, перебуваючи у немусульманському оточенні, усе ж повинні дбати про свій добробут і безпеку, сповідувати іслам, проповідувати своє віровчення, підкоряючись при цьому законам немусульманських держав, і вимушені брати участь у політичному процесі, захищаючи таким чином свої інтереси в суспільстві, яке функціонує не за законами ісламу. Якщо такі дії виправдані, несуть мусульманам користь і спрямовані на поліпшення умов їхнього існування, у цьому слід убачати *маслаху* – загальну вигоду для громади мусульман, і тому, з точки зору мусульманського права, їх не слід уважати незаконними. Взаємодія мусульман із немусульманами у вирішенні мирських питань, що не зачіпають основ мусульманської віри, можлива в тому випадку, якщо вона становить очевидну користь для самої громади мусульман. Звідси, немає нічого поганого в тому, що мусульмани, котрі живуть у немусульманських країнах, заради власних інтересів висувають своїх кандидатів на посади у представницькі органи влади цих держав, беруть участь у виборах, вступають у політичні партії тощо.

У якості аргументу на користь такого висновку, зокрема, наводиться широко відомий переказ про пророка Йусуфа, котрий, потрапивши до Єгипту, країни, де жили язичники, допоміг цареві врятувати єгиптян від голоду, правильно витлумачивши сон правителя, і навіть звернувся до нього із проханням: “Признач мене над сховищами землі, бо я – знаючий охоронець” [Коран, 12 “Йусуф”: 55], – тобто попросив призначити себе, єдинобожника і пророка, на одну з найважливіших державних посад у країні язичників. Більше того, добросовісно виконуючи свої обов’язки, Йусуф поступово домігся особливого, привілейованого, статусу для себе, поліпшив становище своїх родичів, котрі переїхали до нього в Єгипет, і навіть спромігся проповідувати на чужих теренах віру в єдиного Господа. Таким чином, перебуваючи в країні многобожників, Йусуф жив за законами цієї країни, брав участь в управлінні нею, але при цьому діяв у інтересах єдинобожжя, намагаючись змінити язичницьке суспільство на краще.

На підтвердження права мусульманина брати участь у політичному процесі в немусульманській країні наводяться також приклади з життя пророка Мухаммада: той тривалий час перебував під покровительством свого дядька-многобожника Абу Таліба у язичницькій Мецці, проповідуючи іслам серед своїх одноплемінників, а після смерті Абу Таліба здійснив *хіджру* (переселення) до язичницького Ясріба (майбутньої Медини), де, дбаючи передусім про інтереси ісламу і мусульманської громади, уклав договір із немусульманами і розгорнув активну політичну діяльність. Не менш показовою в цьому плані є історія з переселенням групи перших мусульман до Абіссинії, де в ті часи володарював християнський правитель – негус (араб. *наджаші*). Авторитетні мусульманські перекази свідчать, що, перебуваючи в Абіссинії, мусульмани взяли участь у бойових діях на боці негуса, коли проти нього зчинилося повстання, і допомогли правителю-християнину залишитись при владі. Наведені приклади, з точки зору ідеологів “інтегралістського” підходу, очевидно повинні вмотивувати мусульман, котрі мешкають за межами мусульманського світу, активніше брати участь у політичному житті своїх країн за умови, що такі дії несуть вигоду для мусульман і спрямовані на захист їхніх прав і свобод.

Значну увагу до участі мусульман України у виборах до органів публічної влади можна спостерігати на інформаційних ресурсах Духовного управління мусульман України “Умма” і Всеукраїнської асоціації громадських організацій “Альраїд”. Так, лідери ДУМУ “Умма” й ВАГО “Альраїд” робили звернення до своїх вірян із таких приводів: виборів Президента України у 2010 р., виборів до місцевих органів влади України 2010 р., виборів до Верховної Ради 2012 р., а також позачергових виборів Президента України й парламентських виборів 2014 р. – стосовно участі у виборах і голосуванні на них громадян України, котрі сповідують іслам.

У зверненні 2012 р. ДУМУ “Умма” виступило із закликом¹⁶ до мусульман України проявити активну громадянську позицію і обов’язково скористатися своїм виборчим правом, проголосувавши на виборах до Верховної Ради за ті політичні сили, що гарантували б розвиток демократії (sic!), боролися з корупцією, забезпечували “свободу віровизнання”, свободу слова, а також виступали б за “співпрацю як із європейським Заходом, так і з мусульманським Сходом”. У зверненні підкреслюється важливість виборів і участі у голосуванні якомога більшої кількості виборців як способу досягнення суспільної злагоди (задля “поліпшення суспільства”, протидії ксенофобії, расовій та релігійній дискримінації), вирішення політичних і соціальних проблем (з метою демократизації суспільства і держави, неухильного дотримання державою принципу свободи слова, боротьби з корупцією). Участь у виборах осмислюється як “громадянський і релігійний обов’язок” (передусім – громадянський!), а також як важливий акт, що свідчить про “культурне відродження” мусульман в Україні в процесі “становлення української державності”. За логікою лідерів ДУМУ “Умма”, вибори – це справа, що несе користь людям, а оскільки Аллах заповідав мусульманам співпрацювати з усіма людьми заради добрих справ, незалежно від їхньої релігії чи конфесії, мусульмани повинні скористатися правом голосу. На підтвердження цих міркувань наводиться коранічна сентенція (“Допомагайте одне одному в благочесті й побожності, але не

¹⁶ Звернення з приводу виборів до Верховної Ради. 11 жовтня 2012 р. // Режим доступу: <http://umma.in.ua/?p=494>

допомагайте одне одному в гріху й посяганні” [Коран, 5 “Трапеза”: 2]) і хадіс, у якому подається висловлювання пророка Мухаммада: “Якби мене покликали об’єднатися з усіма, щоб відновити справедливість щодо всіх і підтримати слабких і пригноблених, я поспішив би приєднатися!” Таким чином, у зверненні постулюється принцип, згідно з яким досягнення суспільного благополуччя, побудова суспільства загального процвітання, у якому панує “справедливість, чесність, неупередженість і співчуття до всіх людей”, – це висока мета, і, беручи участь у процесі соціальних змін (а не просто пасивно спостерігаючи за ним), змінюючи суспільну реальність на краще, організовуючи своє буття за ліпшими зразками, мусульмани реалізують власні права і свободи, якими їх наділив Аллах, отже – виконують волю Всевишнього.

Напередодні позачергових виборів до ВР України, 23 жовтня 2014 р. на офіційному сайті ДУМУ “Умма” було опубліковано інтерв’ю з очільником Управління – муфтієм Саїдом Ісмаїловим, у якому участь мусульман України у виборах подається як закономірний, бажаний і необхідний спосіб реалізації їхньої політичної волі¹⁷. Для того, аби обґрунтувати свою думку, муфтії використовувє низку аргументів, апелюючи, по-перше, до тривалої традиції побутування ісламу на українських теренах, а також до закону України “Про свободу совісті і релігійні організації”. На думку муфтія, мусульмани для України “не є тут чужими”, оскільки “сторіччя живуть на території України”, “є частиною цього суспільства”, мають право голосу і повинні цим правом скористатися задля відстоювання власних законних інтересів. Реалізація мусульманами України свого активного виборчого права, тобто їхня участь у діяльності виборних органів влади, також сприймається в контексті прав і свобод віруючих, гарантованих законами України, як акт справедливості і запорука побудови в Україні “демократичного суспільства”. У якості мотиву, котрий мусить спонукати українських мусульман до більш активної участі в політичному житті країни, висувається необхідність розв’язувати “невирішені нагальні питання”, які хвилюють громаду українських мусульман (у якості прикладу одного з таких

¹⁷ Чи почують голос мусульманської умми в новому парламенті? 23 жовтня 2014 р. // Режим доступу: <http://umma.in.ua/?p=1989>

гострих питань наводиться “заборона мусульманкам робити фото для цивільного паспорту в головному уборі – хіджабі, – який вони вдягають щоденно”).

Таким чином, права і свободи громадян, котрі сповідують іслам, пропонується реалізовувати в правовому полі Української держави, оскільки, на думку ідеологів ДУМУ “Умма”, релігійні права мусульманина, що є громадянином України, певним чином корелюють із його громадянськими правами і навпаки. С. Ісмагілов вбачає в участі мусульман у виборах ще й спосіб відстоювання інтересів представників національних меншин, що традиційно сповідують іслам.

Незадовго до позачергових виборів Президента України, у травні 2014 р. ДУМУ “Умма”, в особі Расіма Дервішева¹⁸, імама ІКЦ в Києві, звернулося до одновірців із роз’ясненням деяких догматичних і релігійно-правових питань, які можуть поставати перед мусульманином у зв’язку з його гіпотетичною участю у виборах і голосуванні на них, і пов’язаними з цим пересторогами. Відповідь на запитання “Чи йти на вибори?” дається тут у контексті міркувань релігійного авторитета з приводу відповідності або невідповідності приписам ісламу участі мусульманина у голосуванні на виборах найвищої посадової особи світської держави, що проводяться згідно із законами цієї держави. Шейх Р. Дервішев ставить за мету розвінчати поширені серед мусульман і, з його точки зору, неправильні уявлення про демократію та її інститути як ідеологію, що суперечить ісламові. Тези, які спростовує Р. Дервішев, можна сформулювати таким чином: демократія – це атеїстична система, вигадана невірними, отже вона є несумісною з ісламом (демократія буцімто суперечить установленню “Рішення приймає *тільки* Аллах” [Коран, 12 “Йусуф”: 40]); демократія є тотожною гріху, отже вона є забороненою для мусульман; закони, що були ухвалені органами влади, обраними шляхом демократичних виборів, часто суперечать нормам шаріату, і мусульманинові не слід брати участь в обранні (або діяльності) таких органів влади; демократія – це форма релігії, отже

¹⁸ *Дервішев Расим*. Противоречат ли выборы Исламу? 29 вересня 2014 р. // Режим доступу: <http://islam.com.ua/umma/18470-protivorechat-li-vybory-islam>; *Дервішев Расим*. Чи суперечать вибори релігії? 23 травня 2014 р. // Режим доступу: <http://umma.in.ua/?p=1628>

людина не може одночасно сповідувати іслам і бути прибічницею демократії або причетною до її інститутів; мусульманинові не варто голосувати на виборах за немусульманина, оскільки таким чином він наділяє невірною владою над самим собою й іншими мусульманами.

Р. Дервішев доходить таких висновків: хоча про демократію та її інститути в шаріаті не згадується, прецеденти, відомі нам із ранньої історії мусульман (вибори “праведних халіфів”), свідчать про те, що під час визначення очільника мусульманської громади “народ відігравав важливу роль”. При цьому, на думку шейха, важливим є не сам механізм вибору (при обранні халіфів Абу Бакра, Умара, Усмана і Алі застосовувалися різні способи народного волевиявлення, здебільшого непрямого характеру. – Д. Р.), а те, “щоби кандидата підтримував народ”, і, “якщо демократія на сьогодні виконує цю функцію, то немає нічого забороненого в тому, щоби застосувати її у процесі вибору правителя”. Демократія сама по собі не може бути причиною гріховності і розпусти – вона “відображає стан того чи іншого суспільства. І якщо суспільство схильне до гріхів, то це виявиться (через демократію) у гріховних законах. Якщо ж суспільство схильне до хорошого, до моральності та цнотливості, то через цю саму демократію й парламентську систему будуть прийняті закони, котрі зберігають вищезгадані цінності”. Думка про те, що всі немусульмани є ворогами ісламу, “і не варто чекати від них хоча б чогось хорошого”, суперечить традиції пророка Мухаммада, котрий, як відомо, одного разу повелів мусульманам шукати прихисток від переслідувань язичників у країні християн (перша *хіджа*). Цей приклад свідчить про те, що немусульмани можуть добре ставитися до мусульман, котрі мешкають у їхній країні, і у подібних випадках “мусульмани повинні прагнути бути з тими немусульманами, котрі лояльні по відношенню до них. А один з методів підтримки таких лояльних немусульман – це вибори”.

На сайті ВАГО “Альраїд” присутні матеріали, що свідчать про бажання мусульман, котрі пов’язують себе із цією організацією, брати участь у суспільно-політичному житті України, висловлюватись із приводу важливих подій, що відбуваються у політичному полі країни, формулювати власне ставлення до деяких із них. Так, на початку 2014 р. жіночою громадською організацією “Мар’ям”

та Ісламським культурним центром Києва був проведений круглий стіл “Іслам і демократія”¹⁹, робота якого розпочалася з хвилини мовчання “на честь тих, хто віддав своє життя за свободу України” – малися на увазі активісти, котрі загинули під час подій на Майдані та в центрі Києва наприкінці 2013 – на початку 2014 р. Питання, що обговорювалися під час роботи круглого столу, очевидно актуалізувалися внаслідок Революції гідності, котра “вселяє надії на позитивні зміни у житті кожної людини, адже українці всіх національностей і конфесій домоглися перших проб- лисків демократії”. За висновком, якого дійшли учасниці зібрання, мусульмани України “не тільки можуть, а й повинні брати участь у процесах удосконалення українського суспільства і системи державного управління з метою досягнення справедливості в усіх процесах і процедурах, забезпечення прозорості, відкритості діяльності влади на *благо всіх жителів* країни”. Даючи оцінку актуальним політичним подіям і доводячи право участі в них українських мусульман, учасниці круглого столу зверталися до релігійної традиції – наводили коранічні сентенції (Коран, 3 “Ро- дина Імрана”: 159 “...радься з ними у справах”; 42 “Нарада”: 38 “...радься між собою про справи...”) й приклади з досвіду прав- едного правління пророка Мухаммада (зокрема, відомий факт про те, що Пророк перед смертю не призначив свого наступника у справах громади мусульман, що трактувалося як свідомий акт Посланника, покликаний спонукати одновірців до участі у вибо- рах свого очільника), котрі, на їхню думку, у своїй сукупності свідчать про те, що принципи демократії не є чужими для ісламу, ба, більше того, віддзеркалені в основах його політичної доктри- ни, закладених Всевишнім і його Пророком.

Саїд (Сергій Валерійович) Ісмагілов, один з очільників ДУМУ “Умма”, відомий своєю активною громадянською позицією під час Революції гідності, а також яскраво вираженою патріотичною, проукраїнською, оцінкою подій на сході України, брав участь у позачергових виборах народних депутатів України 26 жовтня 2014 року в якості кандидата від Всеукраїнського політичного об’єднання “Україна – єдина країна”, будучи четвертим у ви- борчому списку політичної сили. Інформаційна система ЦВК

¹⁹ Іслам не заперечує демократію, адже це — один з його принципів. 6 березня 2014 р. // Режим доступу: <http://www.arraid.org/ua/node/3600>

засвідчує участь С. Ісмагілова у виборах саме як духовної особи – муфтія, представника Духовного управління мусульман України “Умма”. Хоча партія не потрапила до Верховної Ради, набравши в цілому 0,12 % голосів виборців, факт участі мусульманського релігійного діяча у загальнонаціональних виборах є унікальним для України, якщо не враховувати досвід участі у парламентських виборах Партії мусульман України, зареєстрованої Мін’юстом 1997 р. і ліквідованої 2011 р., яка хоча й використовувала релігійну риторику у своїх програмних документах, не мала в своїх рядах мусульманських духовних лідерів (ПМУ брала участь у виборах народних депутатів 1998 та 2002 рр.), та представників Меджлісу кримськотатарського народу – організації, що виникла не на релігійному, а на етнічному ґрунті.

На деяких мусульманських інформаційних ресурсах²⁰ у якості вельми знакового факту згадується про участь у парламентських виборах 2014 р. “жінки-мусульманки в хіджабі” – Аміни Окуєвої, котра балотувалася в одномандатному виборчому окрузі № 136 (Суворовський район м. Одеси) як самовисуванка. Аміна Окуєва, представниця міжнародного суспільно-політичного руху “Вільний Кавказ” в Україні, стала широко відомою під час подій на Євромайдані, де вона надавала фахову допомогу постраждалим активістам у медичному наметі, а також завдяки участі в АТО на сході України у складі добровольчого батальйону “Київ–2”. Чоловік А. Окуєвої – Адам Осмаєв – 2012 р. був обвинувачений у підготовці замаху на Володимира Путіна²¹. Принциповими положеннями передвиборчої програми А. Окуєвої стали: люстрація української влади («вихідці з радянської партноменклатури, КДБ/ФСБ і “команди Януковича” повинні бути повністю позбавлені політичних та економічних важелів впливу»); масштабна антикорупційна реформа за взірцем “дружньої Україні країни – Грузії”; реформування українських Збройних Сил за взірцем Швейцарії;

²⁰ Саїдахметов Ділявер. Великолепная четверка и ислам, или кто они – кандидаты-мусульмане // Режим доступу: http://islam.in.ua/4/rus/full_articles/8521/visibletype/1/index.html

²¹ У листопаді 2014 р. А. Осмаєва звільнили, хоча й визнали винним за кількома статтями КК України (незаконне поводження з вибуховими речовинами, необережне знищення або пошкодження майна та підроблення документів). Звинувачення у підготовці замаху на життя В. Путіна або “терористичній діяльності” були з А. Осмаєва зняті.

соціальна допомога особам, котрі беруть участь в АТО, а також їхнім родичам. А. Окуєва не потрапила до ВР, набравши лише 3,72 % (2186) голосів виборців.

Ізоляціоністський підхід. Протилежну, скептичну позицію щодо місця українських мусульман у внутрішньополітичному процесі можна коротко проілюструвати коментарем постійного читача (Muslim7) одного з мусульманських ресурсів, залишеним у зв'язку з матеріалом про вибори Президента України 2014 р.: “Из кандидатов на пост президента там не было и нет мусульманина, какой толк отдавать голос за *кяфиров*²² и *джахилей*²³” Організацією, котра послідовно транслює в українському і україномовному мусульманському публічному дискурсі саме такий підхід, є Ісламська політична партія “Хізб ут-Тахрір Україна”²⁴. Широке коло проблем, пов'язаних із стосунками між ісламом і світською державою, осмислюється її прибічниками, виходячи з основної програмної мети цієї міжнародної ісламістської партії – створення ісламської держави – “Другого Праведного Халіфату за методом пророкування”. ХТУ усіяло демонструє свою незацікавленість у внутрішньополітичному процесі в Україні, публічно дистанціюється від нього, натомість висуваючи на передній план глобальні цілі своєї материнської структури. ХТ позиціонує себе носієм унікальної ідеології, що становить альтернативу капіталізму і демократії, при цьому рекомендує своїм прибічникам в Україні утримуватись від політичної активності і зосередитись на питаннях індивідуального благочестя.

У своєму інтерв'ю з приводу подій кінця 2013 – початку 2014 рр. керівник інформаційного офісу Хізб ут-Тахрір в Україні і одне з небагатьох її публічних облич Фазил Амзаєв, зокрема, сказав:

“...Хізб ут-Тахрир не работает над изменением строя в Украине. Следовательно, с первого дня своей деятельности в Украине и

²² *Кяфір* – араб. “невдячна [людина]”; особа, яка не схотіла пристати до мусульман, попри те, що їй відомо про одкровення Аллаха, передане людству через пророка Мухаммада, і заклик прийняти істинну релігію – іслам. У широкому смислі – людина, яка не сповідує іслам.

²³ *Джахіль* – араб. “невіглас”; особа, котра не відає про істинну релігію – іслам, перебуває у стані невігластва, аналогічного тому, що існувало до появи ісламу.

²⁴ <https://www.hizb.org.ua>; <https://www.facebook.com/HizbUA>

Автономной Республике Крым мы не участвуем в борьбе за власть, поэтому *мы находимся за пределами любого политического противостояния*. И те события, свидетелями которых мы являемся на протяжении последних трех месяцев, не являются исключением”.

Спростовуючи відомості ІА “Інтерфакс-Казахстан” про участь прибічників Хізб ут-Тахрір у політичній кризі в Україні (окупація Криму Росією, АТО на сході України), Ф. Амзаєв твердить:

“Хізб ут-Тахрир в Украине не вёл, не ведёт и не будет вести каких-либо переговоров с властями страны о совместной деятельности <...> Мы категорично осуждаем факты участия мусульман в боевых действиях, как на стороне украинских войск, так и на стороне российских или пророссийских вооружённых формирований. Участие в боевых действиях на стороне немусульман, согласно Исламу, недопустимо, а также является большей политической ошибкой”²⁵.

У цілому події в Україні представляються ідеологам Хізб ут-Тахрір локальним проявом глобального суперництва таких світових центрів, як США, ЄС і Росія. Перемога будь-якого з цих гравців є хиткою і тимчасовою, і в міру того, як будуть змінюватись обставини цього протистояння, положення і стан його учасників, боротьба за Україну буде то розгоратися з новою силою, то вщухати. Автор розлогого аналітичного матеріалу, опублікованого інформаційною службою ХТ з приводу кризи в Україні, закликає українських симпатиків організації в усьому покладатися лише на Аллаха, вірити у мудре божественне водійство і завершує його в дусі теоретико-методологічних засад ХТ – всі існуючі суспільно-політичні проблеми можна вирішити лише за умови відродження ісламської держави, до складу якої може увійти частина української території: “Положение в Украине успокоится только с появлением на мировой арене Халифата, который вернет свою былую власть в Крым и близлежащие регионы. Тогда ситуация стабилизируется, и вновь добро распространится во всех уголках мира”. Порятунок всього людства, а не лише народу України, від кризи вигаданих людиною цінностей і систем, на

²⁵ Актуальное интервью с Фазылом Амзаевым – Нынешние события в Крыму // Режим доступа: <https://www.hizb.org.ua/ru/hizb-ut-tahrir-in-ukraine/hizb-ut-tahrir-ukraine/crisis/1630-interview.html>

переконання ідеологів ХТ, можливий лише шляхом відмови від них і звернення до божественного керівництва, реалізованого у вигляді держави, яка би втілювала собою взірцеву традицію пророка Мухаммада.

На сторінках інформаційних ресурсів Хізб ут-Тахрір в Україні в різноманітних матеріалах, присвячених подіям у світі, можна зустріти численні висловлювання лідерів ХТ, у яких таким поняттям, як громадянське суспільство, світська держава, демократія, дається суто негативна оцінка: “створення істинної гармонії суспільства знаходиться далеко за межами світської системи!”; “не соглашайтесь с таким явлением как демократическое светское гражданское государство!”; ідея громадянської держави – це “*ширма*, за которой можно скрыть свою *враждебность* в отношении правления по Исламу”; вороги ісламу хочуть покінчити з ним, “*пытаясь навязать* <...> свою либеральную, капиталистическую и светскую идентичность”; “в мусульманском мире понятие светская демократия стало *ругательством*, а народ начал не только *отвергать*, но и *ненавидеть* эту порочную систему”; “капіталізм із його ліберальною світською системою цінностей не у змозі <...> *вирішити* такі проблеми, як об’єднання різних європейських народів, демографічна проблема, глибока економічна криза, розповсюдження ксенофобських та ісламофобських настроїв у Європі і провал широко розрекламованої ідеї мультикультурності” тощо. Отже ставати на бік цієї “порочної системи”, бути її частиною, співпрацювати з нею, на думку ХТ, – це справа, не гідна мусульманина²⁶.

Ісламська держава, яку планують утворити прибічники ХТ, не може іменуватися ані “релігійною”, ані “громадянською”, ані “демократичною”, оскільки всі ці означення, на думку ідеологів ХТ, не передають її унікальність, а лише транслюють усталені смисли, які насправді не мають до неї жодного стосунку і притаманні принципово інакшим явищам і суспільним інститутам.

²⁶ *Фазил Амзаєв*. Головна причина лих України // Режим доступу: <https://www.hizb.org.ua/uk/hizb-ut-tahrir-in-ukraine/hizb-ut-tahrir-ukraine/crisis/2198-ukraine.html>

Аль-Касас Ахмад. Гражданское государство или демократическое с исламской основой?! Скажи: “Разве равны скверное и хорошее?!” // Режим доступу: <http://al-wayi.org/archive/76-317/805-ahmad-al-kasas.html>

Так, ісламську державу не можна вважати *релігійною*, оскільки вона не становить утворення, яким керують духовні особи, – правитель у такій ісламській державі не має “божественного мандату”, він отримує владні повноваження безпосередньо від мусульман шляхом укладання з *уммою* присяги-договору і відповідно до цієї присяги несе певні обов’язки перед мусульманською громадою.

Ісламська держава не може бути *громадянською*, оскільки, на думку провідників ХТ, поняття “громадянська держава” фактично тотожне поняттю “світська держава” – “держава, відокремлена від релігії”. У такій, громадянській, тобто світській, державі релігія відокремлена від політики, законодавства і суспільного життя. Крім того, відповідно до законів цієї держави, обрання її лідерів відбувається без урахування того принципово важливого факту, є вони мусульманами чи ні. Таким чином, за законами громадянської/світської держави виходить, що немусульмани можуть балотуватися на державні посади, в тому числі – на посаду голови держави, а всім виборцям, у тому числі й тим, котрі сповідують іслам, дозволено обирати немусульман своїми очільниками, що “категорично заборонено ісламом”.

Ісламська держава також не може бути *демократичною*, оскільки демократія базується на двох принципах: влада у демократичній державі належить народові, і народ у ній є єдиним джерелом верховної влади. Це суперечить основоположному принципу ісламської держави, у котрій влада належить Аллахові, і лише Аллах має право встановлювати закони і правила, за якими існує суспільство і функціонують державні інститути. Виборний орган влади (*маджліс ал-умма, шура*), що утворюється в ісламській державі, лише нагадує аналог відповідних інститутів у демократичній державі, оскільки, на відміну від виборних органів влади у країнах нерелігійної демократії (парламенти, народні збори тощо), *маджліс ал-умма*, за задумом теоретиків ХТ, позбавлений функції законодавчого органу, не може ухвалювати закони, а лише наділений роллю посередника між *уммою* і державою (або її очільником – халіфом).

Висновки

Здійснення громадянином, котрий сповідує іслам, своїх конституційних прав і обов’язків в умовах Української держави

вступає у певний конфлікт із його світоглядними імперативами. Світська держава, а також механізми контролю, переконання і примусу, через які вона себе реалізує, можуть сприйматися мусульманином як недостатньо авторитетні, недружні і навіть ворожі в тому випадку, якщо вони перебувають у непереборному протиріччі з установками його релігійної свідомості.

Конфлікт світського і релігійного в галузі прав і свобод людини, на наш погляд, не може бути вирішений за рахунок компромісу між релігією і нерелігійною державою. Єдиною можливою платформою для успішної реалізації принципів ЗДПЛ є засади світськості, відповідно до яких держава повинна бути відокремленою від релігії і релігійних інститутів та рівновіддаленою від конфесій.

Специфіку усвідомлення українськими мусульманами політико-правових реалій Української держави слід сприймати у ширшому контексті сучасного мусульманського політико-правового дискурсу. Наявні сьогодні в світовій мусульманській думці підходи до прав і свобод людини, демократії та її інститутів, а також ступеня їхньої сумісності з ісламом різною мірою присутні в релігійно-політичному дискурсі українських мусульман. Залежно від ідеологічних установок, що превалюють у тій чи іншій громаді, форми реалізації різноманітних підходів до участі мусульман у політичному житті України можуть бути представлені в діапазоні від повного ігнорування політичного процесу як такого і визнання участі мусульман у ньому актом, неправомірним з точки зору ісламу, до закликів активно впливати на політичний ландшафт України в інтересах мусульманської громади і всього українського суспільства через активну громадянську позицію мусульман під час формування виборних органів публічної влади.

Проблеми, пов'язані з ісламізацією публічного простору або шаріатизацією національного законодавства, які становлять предмет жвавого обговорення в деяких країнах із суттєвою часткою мусульманського населення, у значно меншій мірі представлені в публічному дискурсі українських мусульман. Утім, не можна виключати, що дискусія про необхідність конвергенції законодавства України і деяких норм мусульманського права посилюватиметься під впливом сучасних тенденцій, притаманних світовому мусульманському політико-правовому дискурсу, концептуальне ядро якого перебуває за межами України.

ЛІТЕРАТУРА

Айдын Али-заде. Отношение ислама к секулярным формам государственной власти // Режим доступа: <http://www.sova-center.ru/religion/publications/2004/05/d2298/>

Актуальное интервью с Фазылом Амзаевым – Нынешние события в Крыму // Режим доступа: <https://www.hizb.org.ua/ru/hizb-ut-tahrir-in-ukraine/hizb-ut-tahrir-ukraine/crisis/1630-interview.html>

Амзаєв Фазил. Головна причина лих України // Режим доступа: <https://www.hizb.org.ua/uk/hizb-ut-tahrir-in-ukraine/hizb-ut-tahrir-ukraine/crisis/2198-ukraine.html>

БАОО “Альрайд” и ДУМУ “Умма” призывают мусульман Украины участвовать в парламентских выборах. 11.10.2012 // Режим доступа: <http://www.arraid.org/ua/node/2081>

Дервішев Расім. Чи суперечать вибори релігії? 23 травня 2014 р. // Режим доступа: <http://umma.in.ua/?p=1628>

Дервішев Расим. Противоречат ли выборы Исламу? 29.09.2014 // Режим доступа: <http://islam.com.ua/umma/18470-protivorechat-li-vyboru-islamu>

Звернення з приводу виборів до Верховної Ради. 11 жовтня 2012 р. // Режим доступа: <http://umma.in.ua/?p=494>

Г'лан ал-Кахіра хаула хукук ал-інсан фі-л-іслам // Режим доступа: <http://www1.umn.edu/humanrts/arab/a004.html>

Ислам и светское государство / Под общей редакцией З. И. Мунавварова, В. Шнайдера-Детерса. – Ташкент: Международный фонд Имама ал-Бухари, Фонд им. Фридриха Эберта, 2003.

Ислам не заперечує демократію, адже це – один з його принципів. 06.03.2014 // Режим доступа: <http://www.arraid.org/ua/node/3600>

Каирская декларация о правах человека в исламе // Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_882

Карамышев Р. Д. О возможности применения норм исламского права в современной России // Режим доступа: <http://www.lawinrussia.ru/node/296523>

Аль-Касас Ахмад. Гражданское государство или демократическое с исламской основой?! Скажи: “Разве равны скверное и хорошее?!” // Режим доступа: <http://al-wayi.org/archive/76-317/805-ahmad-al-kasas.html>

Конституція України // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Литвинова Е. В. Исламские организации в Украине // Режим доступу: http://www.ia-centr.ru/archive/public_details5717.html?id=257

Мусульмане України и выборы президента 2010. 12.01.2010 // Відео. Режим доступу: <http://www.araaid.org/ua/node/424>

Нові мусульмани. Історії про українців і росіян, які прийняли іслам // Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/29365/Novi_musulmany_Istoriji_pro_ukrajinciv_i_rosijan

Обращение ВАОО “Альрайд” и ДУМУ “Умма” в связи с местными выборами. 27.10.2010 // Режим доступу: <http://www.araaid.org/ua/node/514>

Почему украинцы принимают ислам. 14 января 2011 г. // Режим доступу: <http://www.segodnya.ua/ukraine/pochemu-ukraintsy-prinimajut-islam.html>

Саудахметов Дилявер. Великолепная четверка и ислам, или кто они – кандидаты-мусульмане // Режим доступу: http://islam.in.ua/4/rus/full_articles/8521/visibletype/1/index.html

Салих Ибрахим. Мусульмане и политика. Участвовать нельзя запретить // Режим доступу: <http://www.ansar.ru/analytics/2011/04/16/14179>

Сюкияйнен Л. О правовой природе шариата и его взаимодействии с европейским правом // Режим доступу: <http://www.tatar-history.narod.ru/shariat.htm>

Украинских мусульман призвали избрать президента страны. 2014-05-25 // Режим доступу: <http://islam.com.ua/news/17860-musulman-ukrainy-prizvali-izbrat-prezidenta-strany>

Умеренность во всем дает свои плоды. 28.01.2012 // Режим доступу: <http://www.araaid.org/ua/node/1943>

Чи почують голос мусульманської умми в новому парламенті? 23 жовтня 2014 р. // Режим доступу: <http://umma.in.ua/?p=1989>

Якубович Михаил. Мусульмане и парламентские выборы в Украине. 03.10.2012 // Режим доступу: <http://www.islamsng.com/ukr/analytics/5483>

Arab Charter on Human Rights // Режим доступу: <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/loas2005.html?msource=UNWDEC19001&tr=y&auid=3337655>

Europe Muslim Population in 2014 // Режим доступу: <http://www.muslimpopulation.com/Europe/>

<https://www.facebook.com/HizbUA>

<https://www.hizb.org.ua>

<http://slavic-islam.info/uk/>

Islam in Europe. Jan 7th, 2015 // Режим доступу: <http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2015/01/daily-chart-2>

Mapping the Global Muslim Population // Режим доступу: <http://www.pewforum.org/2009/10/07/mapping-the-global-muslim-population/>

Muslims in Europe. Estimates by the PewResearch Religion and Public Life Project, 2010 data // Режим доступу: <https://twitter.com/AFP/status/554918686394298368/photo/1>

Littman David. Universal Human Rights and 'Human Rights in Islam' // Режим доступу: http://www.dhimmitude.org/archive/universal_islam.html

Roy Olivier. **The Failure of Political Islam**. Cambridge, Massachusetts. 1994.